

פרק ב - כללי איסור חמץ

א - ארבע מצוות באיסור חמץ

ארבע מצוות מהתורה עוסקות באיסור חמץ בפסח, שלושה לאוין ומצוות עשה אחת:

האיסור הראשון - לאכול חמץ, שנאמר (שמות יג, ג): "ולא יֵאָכַל חֶמֶץ", ולמדו חכמים שבכלל האיסור לאכול חמץ בפסח כלול גם האיסור להנות מהחמץ. ועוד נאמר (שמות יב, כ): "כֹּל מִחֶמֶץ לֹא תֹאכְלוּ, כֹּל מוֹשְׁבֵי תֵיכֶם תֹאכְלוּ מִצֹּת", ומכאן למדו שלא רק דבר שהחמץ מחמת עצמו אסור אלא אף אם החמץ מחמת דבר אחר - אסור באכילה בפסח. עוד צריך לציין, כי חומרה מיוחדת החמירה התורה באיסור אכילת חמץ, שכמעט כל איסורי אכילה עונשם מלקות, ואילו עונשו של האוכל חמץ בפסח - כרת, שנאמר (שמות יב, טו): "כֹּל אֹכֵל חֶמֶץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי".

האיסור השני - שלא ימצא חמץ ברשותנו, שנאמר (שמות יב, יט): "שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם", שאור הוא השמרים שעל ידם מחמיצים את הבצק, אך אין הכוונה לאסור כאן רק שאור אלא גם חמץ אסור שימצא ברשותנו בפסח.

האיסור השלישי - שלא יראה חמץ ברשותנו, שנאמר (שמות יג, ז): "מִצֹּת יֵאָכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים, וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר כָּל גִּבְלֶךָ". בשני איסורים אלו עובר רק מי שנמצא

ברשותו בפסח חמץ בנפח של שיעור כזית לכל הפחות, אבל אם נשאר ברשותו חמץ שנפחו קטן מכזית, אינו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא.

מצווה רביעית, והיא מצוות עשה, להשבית את החמץ ואת השאור לקראת הפסח, שנאמר (שמות יב, טו): "שְׁבִיעַת יָמִים מִצֹּת תֹאכְלוּ, אֶךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבֵּיתְכֶם".

ב - זמני איסור חמץ מהתורה ומדברי חכמים

אף שעיקר איסור חמץ חל בשבעת ימי חג המצות, היינו מיום ט"ו בניסן עד יום כ"א בניסן, מכל מקום כבר בחצות יום י"ד שלפני פסח נצטוונו להשבית את החמץ מבתינו.

וגם איסור אכילת חמץ מתחיל מחצות יום י"ד, שנאמר (דברים טז, ב-ג): "וְזָבַחְתָּ פֶסַח לַה'... לֹא תֹאכַל עָלָיו חֶמֶץ", כלומר, מזמן הראוי להקרבת הפסח אל תאכלו חמץ. וזמן קרבן הפסח מתחיל בחצות יום י"ד בניסן, לפיכך מחצות יום י"ד אסור החמץ באכילה. ואיסור אכילה זה כולל גם איסור הנאה.¹

1. מצוות תשביתו חלה מחצות יום י"ד, שנאמר (שמות יב, טו): "אֶךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבֵּיתְכֶם", והוכיחו חכמים מן הפסוקים כי כוונת התורה באומרה "ביום הראשון" ליום שלפני חג הפסח, שכן בפסח עצמו החמץ צריך כבר להיות מושבת, שאם לא כן יעברו עליו בבל יראה ובל ימצא, לפיכך מצוות ההשבתה היא ביום שלפני הפסח באמצעותו, היינו בחצות (פסחים ד, ב).

איסור אכילה והנאה מחמץ חל מחצות יום י"ד לדעת ר' יהודה, כמבואר בפסחים כח, א, וכן פסק הרמב"ם ור"י אבן גיאת והרא"ש ורוב הראשונים. אמנם דעת ר' שמעון שאיסור אכילה מתחיל בפסח עצמו, ורק מצוות תשביתו חלה בחצות יום י"ד. ויש מהראשונים שפסקו כמותו, ונחלקו מה כוללת מצוות תשביתו לפי ר' שמעון. וזכיר שתי שיטות:

וכדי להרחיק את האדם מהעבירה הוסיפו חכמים ואסרו את החמץ בהנאה עוד שעה, ובאכילה הוסיפו ואסרו שתי שעות, שכן ביום מעונן עלולים לטעות עד שעתיים.

כך חשבון השעות: מחלקים את היום לשנים עשר חלקים שווים, וכל חלק נקרא שעה זמנית. נמצא שבארבע השעות הראשונות של יום י"ד מותר לאכול חמץ, ובשעה החמישית אסור לאכול מדברי חכמים אבל מותר להנות מהחמץ, למשל, מותר להאכילו לבהמה או למוכרו לגוי. ומשנכנסה שעה שישית של היום נאסר החמץ בהנאה מדברי חכמים, ואם שכח למכרו לגוי צריך לאבדו. ומשהגיע חצות היום, היינו משנסתיימה השעה השישית, אסור החמץ באכילה והנאה מהתורה, וצריך להזדרז להשביתו, וכל שעה שאינו משביתו הרי הוא מבטל מצוות עשה להשבית החמץ (ועיין בהמשך במצוות השבתת חמץ ג, ו).

וכיוון שנכנס החג, נתווספו עוד שני איסורים: בל יראה ובל ימצא.² ואף איסור אכילה נעשה חמור יותר, שהאוכל חמץ במזיד אחר חצות יום י"ד מתחייב במלקות בלבד, ואילו האוכל חמץ

לרמב"ן ולראב"ד כיוון שמחויב להשבית את החמץ אסור לו לאכול, אבל מהתורה מותר להנות ממנו תוך כדי שרפתו, ומדברי חכמים אסור בהנאה משעה שישית ובאכילה מתחילת שעה חמישית. ולדעת המאור המצווה להשבית החמץ אינה אוסרת לאכול, שכן באכילתו הוא משביתו (וע' באנצקלופדיה תלמודית כרך ט"ז חמץ ע' סו, ובס' הלכות חג בחג פ"ח, הערה 3). וכאמור דעת רוב הפוסקים שהלכה כר' יהודה שאיסור אכילה והנאה מהתורה חל מחצות היום. וכן נפסק בשו"ע תמג, א.

2. כך היא דעת רוב הפוסקים, שכן באיסורים אלו נאמר במפורש שבעת ימים. וכך כתב במ"ב תמג, א, עפ"י מ"א ועוד. אמנם בשעה"צ תמג, ב, כתב שאין זה מוסכם, ולרש"י האיסור מתחיל מחצות י"ד, וכן נראה מר"ח והעיטור שלר' יהודה איסורים אלו שווים לאיסור אכילה ומתחילים בחצות.

משנכנס החג נענש בכרת, שנאמר (שמות יב, טו): "כָּל אֶכֶל חֶמֶץ וְנִכְרָתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי".

ואחר שנסתיים הפסח הותר החמץ, אלא שחכמים אסרו חמץ של יהודי שעבר עליו הפסח, שכיוון שעבר בהשהיית החמץ בפסח על איסור בל יראה ובל ימצא אסרוהו באכילה ובהנאה. אבל חמץ של גוי שעבר עליו הפסח מותר באכילה, ומותר ליהודי לקנותו ולאוכלו (שו"ע תמח, א-ג).

ג - מהו חמץ ומהו שאור

חמץ שאסרה התורה בפסח הוא אחד מחמשת מיני דגן שנגעו במים עד שהחמיצו. והם: חיטה, שעורה, שבולת שועל, שיפון וכוסמין. ואלו המינים שמהם עושים לחם שהוא מאכלו החשוב של האדם, ועל אכילתו תיקנו חכמים ברכה מיוחדת - "המוציא לחם מן הארץ", ואחר אכילתו נצטוונו מהתורה לברך ברכת המזון. וכדי שהלחם יהיה טעים וקל לעיכול מחמיצים את בצקו וגורמים לתפיחתו.

ויש שני סוגי חימוץ: חמץ ושאור, ושניהם נעשים על ידי עירוב מים וקמח. חמץ הוא החימוץ הרגיל שמחמיצים את העיסות כדי לאפות מהן לחם ועוגות. ההחמצה נעשית על ידי השהיית הבצק בלא תנועה, וכשרוצים להשביח ולהאיץ את ההחמצה מערבים בבצק שאור. והסוג השני הוא השאור (שמרים), שנעשה על ידי השארת החמץ זמן רב, כדי שיוסיף לתסוס ולהחמיץ עד שטעמו נעשה חמוץ מאוד ואינו ראוי לאכילת אדם. כאמור, תפקידו של השאור לזרז ולהשביח את תהליך ההחמצה

של סוגי הבצק השונים לצורך לחמים ועוגות. כלומר, חמץ נועד לאכילה, ואילו שאור לסייע בהכנת מאכלי חמץ. ואת שניהם אסרה התורה, ודינם שווה, שהמשהה ברשותו בפסח כזית מהם עובר בבל יראה ובל ימצא (ביצה ז, ב).

אבל אם יערבו קמח מחמשת מיני דגן במים וילושו אותם במהירות ומיד יכניסום לתנור, הבצק לא יספיק להחמיץ, וזוהי המצה שמצווה לאוכלה בליל ראשון של פסח זכר ליציאת מצרים, שנאמר (שמות יב, לד): "וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת בֶּצֶקוֹ טָרֶם יִחְמָץ". נמצא שאותם המינים שעלולים להחמיץ הם המינים שמהם עושים מצת מצווה (פסחים לה, א).

ואורז ודוחן, אף שהם דומים לחמשת מיני דגן, וגם הם תופחים, אין נעשית בהם פעולת חימוץ שלימה כפי שנעשית בחמשת מיני דגן, ולכן אין בהם איסור חמץ, ואם עשה מהם מצה, אין מקיימים בה מצווה בפסח.

יש לשים לב: כוסמין הוא אחד מחמשת מיני דגן שאינו מצוי כמעט אצלנו, ואילו כוסמת היא מין קטניות (גרע'קע), ולאוכלי קטניות מותר לאוכלו בפסח, וגם לנוהגים שלא לאכול קטניות, לחולים מותר (מ"ב תנג, ד, ז. יש שמחליפים שמותיהם, וקוראים לדגן כוסמת).

ד - הגדרת החימוץ בבצק

כפי שלמדנו ההבדל בין לחם למצה, שהבצק של הלחם עבר תהליך החמצה, הנובע מתסיסה של מרכיבים בקמח שבאו במגע עם מים. כדי להשביח את תהליך ההחמצה רגילים האופים לערב בבצק שאור (שמרים), הגורם לבצק להחמיץ היטב ובמהירות. אבל

גם בלא שמרים, אם ישהו את הבצק בלא לישה - יחמיץ ויתפח. ולכן בעת הכנת המצות צריך להזדרז ולהזהר שלא יתחיל להיווצר בבצק תהליך חימוץ.

וכל זמן שהבצק נמצא בתנועת לישה, אינו מחמיץ. ואפילו אם לישה זו תמשך יום שלם, לא יחמיץ, מפני שפעולת הלישה מונעת את תהליך ההחמצה. אבל אם שהה הבצק 18 דקות בלא תנועה, כבר התחיל בו תהליך ההחמצה, וכל איסורי חמץ חלים עליו.

וכל זה במקום רגיל, אבל במקום חם, תהליך ההחמצה מואץ, וגם בשהייה של פחות מ-18 דקות הבצק יחמיץ.

ואם ראו בבצק סדקים - סימן שהחמיץ. ואפילו אם לא עברו על הבצק 18 דקות בלא לישה, כיוון שיש בו סדקים ודאי החמיץ, וכפי הנראה המקום היה חם ולכן בפחות זמן החמיץ. עוד יתכן שהלישה לא היתה טובה וחלקים מסוימים בבצק הוזנחו ללא לישה, ובהם התפתח חימוץ. ואפילו אם הסדקים מועטים ונראו רק בחלק מן הבצק - כל הבצק חמיץ. ואם לא נראו בו סדקים ורק נשתנה מראהו של הבצק עד שהכסיף, הרי הוא חמיץ נוקשה שאיסורו מדברי חכמים (שו"ע תנט, ב).³

3. אם הבצק תפח, סימן הוא שהחמיץ (מאירי), וסימני הסדקים ומראה הכיסוף וחשבון הדקות נועדו רק למקרה שהבצק לא תפח. אמנם יש מצבים בהם הבצק תופח ואין זה חמיץ אלא סירחון בלשון חז"ל, כגון באורז, או במי פירות לרוה"פ, אבל כאשר התפיחה נעשתה בקמח ומים, סימן הוא שהחמיץ. ובלא שום סימן אם שהה הבצק בלא לישה במשך זמן מהלך מיל, נעשה חמיץ, כמבואר מהמשנה והגמ' פסחים מו, א. ובשו"ע תנט, ב, מבאר שהוא 18 דקות. אמנם דעת הרמב"ם והברטנורא שמהלך מיל 24 דקות. וכתב בבא"יה שבהפסד מרובה אפשר לסמוך עליהם. אלא שבסתם נוקטים הפוסקים שיעור 18 דקות בלא להזכיר את הדעה השנייה משום חומרת חמץ. <

ה - חמץ נוקשה

חמץ שאסרה התורה הוא חמץ גמור, היינו כאשר תהליך החימוץ הסתיים והמאכל נעשה ראוי לאכילה. אבל אם התחילה בו פעולת חימוץ ולא נסתיימה, ומתחילתו לא היה ראוי לאכילה אלא בשעת הדחק, הרי זה "חמץ נוקשה", ולדעת רוב הפוסקים אינו אסור מהתורה, וחכמים אסרוהו כדי שלא יטעו ויבואו לאכול או להשהות חמץ ממש.

למשל, הדבק שהיו הסופרים מכינים מקמח ומים כדי לדבק בו ניירותיהם, כיוון שלא נגמר חימוצו ואין הוא ראוי לאכילה אלא בשעת הדחק, הרי הוא "חמץ נוקשה", ומדברי חכמים אסור

ואמנם דעת רש"י והמאירי שרק אם התעורר ספק לגבי הבצק אם התחיל בו חימוץ, צריך לבדוק את הזמן, ואם עבר עליו שיעור מהלך מיל - נחשב חמץ. אבל כשלא התעורר ספק, גם אם שהה שיעור מיל אינו נחשב חמץ. אבל דעת רוב הראשונים, שבכל מקרה אם עבר על הבצק שיעור מהלך מיל - נחשב חמץ, וכ"כ הרמב"ם הל' חמץ ומצה ה', יג, ושו"ע תנט, ב. והפמ"ג בהקדמה לסימן תסז כתב שהוא חמץ גמור והאוכלו חייב כרת. והרשב"ץ כתב שיש לחוש שהחמיץ. ובמקום חס הבצק מחמיץ בפחות ממהלך מיל, כמו שכתב האגודה בשם הגאונים, וכ"כ הרא"ם והגה"מ והמרדכי, והוסכם להלכה. והרא"ש כתב שגם אם הבצק התחמם בידיים, ממחר חימוצו. והובא בשו"ע ורמ"א תנט, ב. (וע' בבירור הלכה פסחים מו, א, בענין בצק החרש). ונחלקו אם השהיות מצטרפות, והכריע בתה"ד שלישה גמורה מבטלת השהייה הקודמת, אבל ניקור אינו מבטל, והובא במ"ב תנט, טז.

ובפסחים מח, ב: "כל זמן שעוסקות בבצק אינו מחמיץ", ובארו הראשונים רובם ככולם, וכן פסקו הרמב"ם ה', יג, וטור ושו"ע תנט, ב, שאפילו עוסק כל היום בלישה אינו מחמיץ. והירושלמי נראה שחולק על הבבלי, וסובר שאם הלישה נמשכה מהלך ארבעה מיל נחשב הבצק לחמץ, וכתב הב"ח עפ"י הרי"א¹ שלכתחילה יש לחוש לשיטה זו. ויש דעה מחמירה (ריטב"א), שכוונת חכמים שכל זמן שלשים בקצב המקובל, שבו מסיימים את הלישה תוך פחות משיעור מהלך מיל - אינו מחמיץ; אבל אם הלישה נמשכה יותר - נחשב הבצק חמץ. (ועי' בבירור הלכה מח, ב, ובאנציקלופדיה תלמודית חמץ ה' עמ' עד-עה). ואף שהפוסקים רובם ככולם חולקים על דעה זו, לכתחילה מחמירים לסיים את כל תהליך הלישה בפחות מ- 18 דקות, כמבואר בערוה"ש תנט, ז.

לאוכלו ולהשהותו בפסח (מ"ב תמב, ב). ואם נשתנתה צורתו, כגון שהדביקו בדבק הזה ניירות, מותר להשהותו. ויש מחמירים וסוברים שאם הדבק מבצבץ מבין הניירות, נחשב שצורתו עומדת ואסור להשהותו בפסח (שו"ע רמ"א תמב, ג).

וכן עיסה שהחל בה חימוץ עד שהכסיפו פניה, אבל לא נסדקו פניה כפי שנסדקים בחימוץ גמור, הרי זה "חמץ נוקשה", ומדברי חכמים אסור לאוכלו ולהשהותו בפסח (שו"ע תנט, ב).⁴

ו - חמץ שנפסל ממאכל כלב

חמץ שהיה ראוי בתחילה למאכל אדם ואח"כ התעפש או התקלקל עד שאינו ראוי למאכל אדם, דינו כחמץ גמור, מפני שעדיין אפשר לחמץ על ידו עיסות אחרות. במילים אחרות, אף שבדרך כלל כל האיסורים משעה שנפסלו ממאכל אדם פג מהם האיסור, בחמץ הדין שונה, הואיל ועדיין הוא יכול לסייע להכנת המאכל, והרי הוא כ'שאור' שתפקידו להחמיץ את העיסה, ולכן דין חמץ עליו. אבל אם נתקלקל כל כך עד שנפסל ממאכל כלב, כבר אינו נחשב כלל לאוכל, ואין עליו יותר דין חמץ, ומותר

4. דעת השו"ע תמו, יב, שחמץ נוקשה אסור מדברי חכמים, ולכן התיר חמץ נוקשה שעבר עליו הפסח, שכיוון שעבר על איסור דרבנן בלבד, אין לאוסרו אחר הפסח. וכ"כ הגר"ז תמב, כ-כא, ובמ"ב תמב, ב. וזה על פי רוב הראשונים. אמנם לא מעט ראשונים סוברים שאיסורו מהתורה. ויש בזה שתי סוגיות, לענין איסור אכילתו ואיסור השהייתו, ועיין בבירור הלכה לפסחים מח, ב, על איסור אכילת חמץ נוקשה; ומב, א, על איסור השהייתו. וע' באנציקלופדיה תלמודית חמץ נוקשה, עמ' קח בהגדרתו, ועמודים קי-קטו בגדר איסורו. גם קמח שנילוש במי פירות עם מעט מים נחשב לר"ת והרבה פוסקים חמץ נוקשה, ועיין בהמשך ח, א, בדין מצה עשירה.

להשהותו בפסח ולהנות ממנו (שו"ע תמב, ב; מ"ב י). אבל מדברי חכמים אסור לאוכלו בפני עצמו, מפני שהאוכלו, אף שעושה דבר מוזר ביותר, מראה בעצמו שעדיין חמץ זה נחשב בעיניו כמאכל (מ"ב תמב, מג).

מבחן אכילת הכלב הוא רק כאשר החמץ או השאור התקלקלו עד שאינם ראויים אפילו לכלב. אבל אם השאור לא התקלקל אלא החמיץ מאוד עד שאינו ראוי לכלב, כיוון שהוא שאור טוב (כדרך השמרים), כל דיני חמץ עליו וחייבים לבערו מהתורה (באו"ה תמב, ט).

ואימתי זה שהחמץ נפסל ממאכל כלב פוטר מביעור חמץ, כאשר נפסל לפני שהגיע זמן איסור חמץ, אבל אם כשהגיע זמן איסור חמץ היה ראוי למאכל כלב, אף אם אח"כ נפסל ממאכל כלב - חייב לבערו, שכיוון שחלה עליו מצוות ביעור חמץ אינו נפטר עד שיאבדו לגמרי (מ"ב תמב, ט; ועיין בהמשך פרק ה', הערה 5).

וחשוב לציין, שכל הדינים הללו הם בתנאי שבתחילה היה החמץ ראוי לאכילת אדם או להכנת מאכל אדם כ"שאור", אבל אם מתחילתו לא היה ראוי למאכל אדם כלל, אף שהיה ראוי למאכל כלב - לא חל עליו שם איסור. ואם מתחילתו לא נועד

5. אם גוי הכין חמץ בפסח ואח"כ פסלו ממאכל כלב, כתב המ"ב תמב, מד, עפ"י חק יעקב בשם תה"ד שאסור לישראל להנות ממנו, כי היה חמץ בזמן איסור. ועיין באג"מ או"ח ג, סב, שהקל. וביחו"ד ב, ס, בסוף ההערה סיכם את הדעות בזה. עוד עיין בספר בדיקת חמץ וביעורו פ"ב כז-לב, שבאר סוגיה זו בהרחבה. ושם בהערה פז, ברר דין חמץ שנפסל ממאכל אדם ועדיין ראוי למאכל כלב אבל אי אפשר להחמיץ בו עיסה, שלדעת הרמב"ם והרא"ש אינו חייב ביעור, ולראב"ד חייב. לגבי שאר איסורים שמשעה שנפסלו ממאכל אדם פג איסורם, עיין ערוה"ש יו"ד קג, א-ה.

לאכילה אבל בפועל היה ראוי לאכילת אדם בשעת הדחק, הרי הוא "חמץ נוקשה" כפי שהתבאר בהלכה הקודמת.

ז - אופנים שאין בהם חימוץ

כפי שלמדנו חמשת מיני דגן הם המינים שעלולים להחמיץ אחר שיבואו במגע עם מים. אבל אם יעברו קלייה באש, יעקר מהם כח החימוץ, ומעיקר הדין מותר לערבם במים. אלא שחששו חכמים שמא לא קלו אותם היטב באש, ונמצא שכשיבואו במגע עם מים יחמיצו, לפיכך צריך להזהר בהם כדרך שנוהרים בחמשת מיני דגן. ואם נרטבו ושהו 18 דקות - חוששים שהחמיצו, ואסורים בהנאה וצריך לאבדם (שו"ע תסג, ג; מ"ב ז).

וכל זה לגבי גרגירים שנקלו באש, אבל אם הקלייה נעשתה בקמח, יש מהראשונים שמקילים וסוברים שאין לחוש שמא לא קלו את הקמח היטב, ולכן מותר לערבם במים ובתבשיל בלא חשש חמץ (רש"י רמב"ם). אבל הרבה ראשונים סוברים שגם בקמח יש לחוש שמא לא קלוהו היטב (רבינו ירוחם, הגהות סמ"ק, הגה"מ ועוד). וכן פסקו האחרונים שאין לערב קמח קלוי במים או בתבשיל מחשש שיחמיץ. אלא שאם עירבוהו, אף שאסור לאוכלו מותר להשהותו עד אחר הפסח ולאוכלו (מ"ב תסג, ח; כה"ח יג).

אבל לגבי מצה שנאפתה כראוי, מוסכם שאינה יכולה שוב להחמיץ, ולפי זה אפשר להשרות מצה ופרורי מצה במים, וכן נוהגים רוב ישראל. והחסידיים נהגו שלא לאכול מצה שרויה (כפי שיבואר בהמשך ח, ב).

גם חליטת החיטים או הקמח במים רותחים הורסת את יכולת החימוץ. אלא שהגאונים אסרוה, לפי שאין בזמן הזה מי שידוע לחלוט, ואם הרתיחה לא תהרוס את יכולת החימוץ עלול להיווצר תהליך הפוך של החמצה מהירה, שכן למדנו שהחום מזרז את החימוץ. לפיכך חיטים או קמח שנחלטו אסורים בהנאה כחמץ וחייבים לבערם (שו"ע תנד, ג; מ"ב יג).

קמח שנופל עליו דלף, טיפה אחר טיפה ברציפות, אפילו כל היום, אינו מחמיץ, משום שנפילת הטיפות טורדת את הקמח ומזעזעתו ואינה מאפשרת לתהליך החימוץ להתפתח. ומיד כשיפסיק הדלף ילוש את הקמח ויאפנו. ואם יש ספק שמא הדלף לא היה רצוף, הרי זה ספק תורה, ויש להתייחס לקמח כאל חמץ שצריך לבערו (פסחים לט, ב; שו"ע תסו, ו).

דרך נוספת למנוע את החמצת הבצק - על ידי שרייתו במים קרים (פסחים מו, א; שו"ע תנו, ב). אבל לכתחילה אין לעשות כן, שמא המים לא יהיו מספיק קרים והבצק יחמיץ (רא"ש מ"ב יח).⁶

קמח שנלוש במי פירות אינו מחמיץ כלל, אבל אם עירבו בו מעט מים יחמיץ. (ודין מצה עשירה יבואר בהמשך ח, א).

6. האם גם הכנסת העיסה למקפיא עוצרת את תהליך ההחמצה? באג"מ או"ח ג, נט, סובר שאין לסמוך על כך שהקפאה תמנע את תהליך החימוץ, כי אולי הצינון רק מעכב את החימוץ אבל אינו מונעו כליל. אבל בשו"ת חלקת יעקב ג, קסו, ודבר יהושע ב, נח, הקלו שהקפאה מעכבת לגמרי את ההחמצה. אלא שאין להכין לכתחילה עיסה כדי להקפיאה ולאפותה בפסח, שגם על המים סמכו חכמים רק בדיעבד. אלא שאם הוכנה עיסה לפני פסח ולא הספיקו לאפותה וגם לא החמיצה, אפשר להקפיאה עד אחר הפסח ואז להפשירה ולאפותה.

וכל הדברים שמעכבים את ההחמצה סוכמו באנציקלופדיה התלמודית חמץ פרק ז' עמודים פג-פט. ואף שאין נוהגים להקל בחליטה, נפקא מינא לחולה שיש בו סכנה שעדיף למעט באיסור, כמבואר במ"ב תנד, יג.